

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه کردستان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات عربی

عنوان:

بررسی عناصر داستانی در رمان حارس المدينة الضائعة ابراهیم نصرالله

پژوهشگر:

رزگار فتحی

استاد راهنما:

دکتر جمیل جعفری

استاد مشاور:

دکتر حسن سرباز

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات عربی

بهمن ماه ۱۳۹۱

کلیه حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات،
ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع
این پایان نامه (رساله) متعلق به دانشگاه کردستان است.

*** تعهد نامه ***

این جانب رزگار فتحی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات عربی دانشگاه کردستان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی گروه زبان و ادبیات عربی تعهد می نمایم که محتوای این پایان نامه نتیجه تلاش و تحقیقات خود بوده از جایی کپی برداری نشده و به پایان رسانیدن آن نتیجه تلاش و مطالعات مستمر این جانب و راهنمایی و مشاوره اساتید بوده است.

با تقدیم احترام

رزگار فتحی

۱۳۹۱/۱۱/۰۵

تقدیم به:

مادر بزرگوارم که در زندگی زحمات بسیاری برای رشد و شکوفایی ام کشیده اند.

و همه کسانی که

به بودن در کنار آنها می بایم و به وجودشان عشق می ورزم...

تشکر و تقدیر

از زحمات بی دریغ استادان گرامی و سرورانی که سالها در محضرشان فیض برده ام و مرا در نگارش این پایان نامه یاری نموده اند، از زحمات بی پایان استاد راهنما جناب آقای دکتر جمیل جعفری، و تلاشهای خستگی ناپذیر استاد مشاور جناب آقای دکتر حسن سرباز کمال تشکر را دارم.

و وظیفه ی خود می دانم که از زحمات سایر استادان محترم گروه عربی دانشگاه کردستان، جناب آقای دکتر احمد نهیرات، و جناب آقای دکتر محسن پیشوایی علوی، جناب آقای دکتر محمد رضا عزیزی پور، جناب آقای دکتر هادی رضوان، جناب آقای دکتر عبدالله رسول نژاد، و جناب آقای دکتر صادق فتحی دهکردی نهایت قدردانی را ابراز نمایم.

دانشگاه کردستان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات عربی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات عربی

عنوان:

بررسی عناصر داستانی در رمان حارس المدينة الضائعة ابراهیم نصرالله

پژوهشگر:

رزگار فتحی

در تاریخ ۱۳۹۱/۱۱/۲۹ توسط کمیته تخصصی و هیات داوران زیر مورد بررسی قرار گرفت و با نمره و درجه به تصویب رسید.

<u>امضاء</u>	<u>مرتبه علمی</u>	<u>نام و نام خانوادگی</u>	<u>هیات داوران</u>
	استاد یار	دکتر جمیل جعفری	۱- استاد راهنما
	استاد یار	دکتر حسن سرباز	۲- استاد مشاور
	استاد یار	دکتر سید اسعد شیخ احمدی	۳- استاد داور خارجی
	استاد یار	دکتر احمد نهیرات	۴- استاد داور داخلی

مهر و امضاء معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده

مهر و امضاء گروه

چکیده

ادبیات عرب در دوران معاصر، رمان را به عنوان نوع جدیدی از انواع ادبی پذیرفته که همگام با شعر و دیگر انواع ادبی، به صورت زیبا و هنرمندانه به تعبیری همه جانبه درباره هستی و انسان می پردازد. ابراهیم نصر الله نویسنده فلسطینی- اردنی متولد ۱۹۵۴ در شهر عمّان است، خانواده او در سال ۱۹۴۸ از سرزمین خود آواره شده و به اردن کوچ کردند، در آثار او تأثیر پذیری از فلسطین و درد و رنج آوارگان این سرزمین به خوبی مشهود است، رمان «حارس المدينة الضائعة» از جمله آثاری است که او آن را در سبک رئالیسم جادویی نوشته و در این اثر از نویسنده مشهور اسپانیایی ژوزه ساراماگو و اثر مشهور او «کوری» الگو برداری کرده و با اثر مشهور امیل حیبی «المتشائل» بینامتنی داشته است.

داستان رمان «حارس المدينة الضائعة» در باره فردی از اهالی عمّان پایتخت اردن می باشد که صبح زود هنگام قصد رفتن به سر کارش را دارد اما با حوادث عجیب و شگفت انگیزی رو به رو می شود که داستان رمان را رقم می زند.

سعید شخصیت اصلی داستان با شهر عمّان که خالی از سکنه شده مواجه می شود و سکوت و سکون ماشینها و خیابانها بر ابهام و شک و تردید او می افزاید، نویسنده در این اثر از سبک رئالیسم جادویی بهره گرفته و قصد دارد بطور ضمنی و تلویحی به غربت و سر گشتگی انسان معاصر اشاره کند. عناصر داستانی در این رمان به نحو شایسته ای تصویر شده و نویسنده از طریق شخصیت اصلی داستان افکارش را بیان می کند و از طریق بهره گیری از شهر عمّان که خالی از بشر شده سعی در بیان سبک مورد نظر خود یعنی رئالیسم جادویی دارد.

کلید واژه: رمان، عناصر داستانی، حارس المدينة الضائعة، ابراهیم نصر الله

فہرست مطالب

صفحہ

عنوان

۱ ۱- فصل اول (مقدمہ و کلیات تحقیق)
۱ ۱-۱- مقدمہ
۲ ۲-۱- تعریف مسألہ
۳ ۳-۱- سوالات تحقیق
۳ ۴-۱- اہداف تحقیق
۳ ۵-۱- روش انجام تحقیق
۳ ۶-۱- پیشینہ تحقیق
۶ ۲- فصل دوم (تعاریف)
۶ ۱-۲- تعریف رمان
۸ ۲-۲- انواع رمان
۹ ۱-۲-۲- رمان عمل
۱۰ ۲-۲-۲- رمان شخصیت
۱۱ ۳-۲-۲- رمان پیکارسک
۱۲ ۴-۲-۲- رمان تاریخی
۱۳ ۵-۲-۲- رمان گوتیک یا دلہرہ آور
۱۴ ۶-۲-۲- رمان اجتماعی
۱۵ ۷-۲-۲- رمان نو
۱۵ ۸-۲-۲- رمان روانی
۱۶ ۳-۲- عناصر رمان
۱۷ ۱-۳-۲- داستان
۱۷ ۲-۳-۲- پیرنگ
۱۸ ۱-۲-۳-۲- پیرنگ باز یا گسستہ
۱۹ ۲-۲-۳-۲- پیرنگ بستہ یا منسجم
۱۹ ۳-۳-۲- عناصر ساختاری پیرنگ
۱۹ ۱-۳-۳-۲- گرہ افکنی
۱۹ ۲-۳-۳-۲- کشمکش
۲۰ ۳-۳-۳-۲- هول و ولا یا حالت تعلیق
۲۰ ۴-۳-۳-۲- بحران
۲۰ ۵-۳-۳-۲- بزنگاہ یا نقطہ اوج
۲۰ ۶-۳-۳-۲- گرہ گشایی
۲۱ ۴-۳-۲- شخصیت
۲۳ ۱-۴-۳-۲- شخصیت ایستا

۲۳ ۲-۴-۳-۲ شخصیت پویا
۲۴ ۵-۳-۲ شخصیت پردازی و شیوه های آن
۲۴ ۱-۵-۳-۲ روش مستقیم
۲۴ ۲-۵-۳-۲ روش غیر مستقیم
۲۵ ۶-۳-۲ زاویه دید
۲۶ ۷-۳-۲ گفتگو
۲۸ ۸-۳-۲ صحنه
۳۰ ۹-۳-۲ سبک
۳۰ ۱۰-۳-۲ درون مایه (مضمون)
۳۱ ۱۱-۳-۲ موضوع
۳۲ ۳- فصل سوم (زندگی و آثار ابراهیم نصرالله)
۳۲ ۱-۳- تولد، کودکی، تحصیل
۳۳ ۲-۳- ابراهیم نصرالله و ادبیات
۳۵ ۳-۳- آثار ابراهیم نصرالله
۳۵ ۱-۳-۳ آثار شعری
۳۶ ۲-۳-۳ رمان های ابراهیم نصرالله
۳۶ ۱-۲-۳-۳ رمان های مستقل
۳۷ ۲-۲-۳-۳ الملهاء الفلسطينية
۳۸ ۳-۲-۳-۳ الشرفات
۳۸ ۳-۳-۳ دیگر آثار ابراهیم نصرالله
۴۰ ۴- فصل چهارم (تجزیه و تحلیل)
۴۰ ۱-۴- معرفی و خلاصه رمان
۴۲ ۲-۴- شخصیت و شخصیت پردازی
۴۳ ۱-۲-۴ شخصیت های اصلی
۴۳ ۱-۱-۲-۴ المدقق الصحفي، سعید
۴۷ ۲-۲-۴ شخصیت های فرعی
۴۷ ۱-۲-۲-۴ الأب
۴۹ ۲-۲-۲-۴ الأم
۵۱ ۳-۲-۲-۴ الأخت
۵۱ ۴-۲-۲-۴ امریکی
۵۲ ۵-۲-۲-۴ ابن الأخت
۵۲ ۶-۲-۲-۴ الزميل فی الصحيفة
۵۳ ۷-۲-۲-۴ الفتاة الجميلة جداً جداً
۵۴ ۳-۲-۴ شخصیت های ایستا و پویا
۵۴ ۴-۲-۴ روش های شخصیت پردازی

۵۵ ۳-۴- پیرنگ (طرح کلی) رمان
۵۶ ۱-۳-۴- عناصر ساختاری پیرنگ
۵۶ ۱-۱-۳-۴- گره افکنی
۵۸ ۲-۱-۳-۴- کشمکش یا درگیری
۵۹ ۳-۱-۳-۴- هول و ولا یا حالت تعلیق
۶۰ ۴-۱-۳-۴- بحران
۶۱ ۵-۱-۳-۴- نقطه اوج یا بزنگاه
۶۲ ۶-۱-۳-۴- گره گشایی
۶۲ ۴-۴- زاویه دید
۶۵ ۵-۴- صحنه (زمان و مکان)
۷۰ ۶-۴- گفتگو
۷۲ ۷-۴- سبک
۷۵ ۸-۴- درون مایه (مضمون)
۷۷ ۵- فصل پنجم (نتیجه گیری)
۷۹ خلاصه عربی
۸۶ فهرست منابع
۸۹ چکیده انگلیسی

فصل اول:

مقدمه و کلیات

۱-۱- مقدمه

اثر ادبی پیش از آن که وسیله ای برای بیان عقاید یا انعکاسی از واقعیتی اجتماعی باشد خود واقعیتی مادی است که از کلمات ساخته شده و در این ساخت آنچه مهم است جنبه فنی و شگردهایی است که هنرمند به کار می برد.

امروزه رمان پرفروش ترین گونه ادبی در کشورهای عربی است و ناشران آنرا بر هر ژانر دیگری ترجیح می دهند، بعد از جنگ ۱۹۶۷م، اعراب با اسرائیل، نسل جدیدی از رمان نویسان عرب که اکنون نسل دهه ۱۹۶۰ خوانده می شوند از رئالیسمی که در نیمه اول قرن بیستم با کسانی چون نجیب محفوظ شروع شده بود، فاصله گرفتند. شکست اعراب از اسرائیل در جنگ شش روزه نگرش این رمان نویسان را تأیید کرد، آنها نسبت به هر چیز شکاک و ناباور بودند. نویسندگانی که پس از نسل شصتی ها و در دهه هشتاد ونود میلادی به عرصه آمدند، رمان عرب را به سمت و سوئی دیگر کشاندند. آنها با تثبیت دوباره ساختار سنتی قصه گوئی در افسانه های (هزار و یک شب) و در آمیختن آن باشگردهای روایتگری، تاریخ جهان عرب را بازآفرینی کردند و از آن به عنوان پس زمینه ای برای زندگی معاصر بهره گرفتند (صالح، بی تا: ۲).

درباره رمان در ادبیات عرب میان تاریخ ادب نویسان و ناقدان اختلاف نظر وجود دارد، افرادی چون لویس عوض، رمان عربی را نتیجه تأثیر مستقیم ادبیات غرب به ویژه ادبیات فرانسه و روسیه می دانند و برخی دیگر همچون مصطفی صادق صادق الرافعی و طه حسین و عبدالحمید یونس عوامل ظهور رمان جدید عرب را در درجه اول به میراث مردمی عرب و تمایل آنان به حکایت و شنیدن اخبار و داستان ها مرتبط می کنند که بعد از اسلام ظهور کرد و این احساس را در آنها تقویت کرد.

رمان بیشتر مراحل زندگی عرب را کالبد شکافی می کند و آنها را جلوه گر می شود، از رهگذر رمان می توان به اندیشه ها و رویاها و اهداف مردم آگاه شد، رمان بهترین ابزار رفع مشکلات ورنج و فرسودگی هائی است که قوم عرب در حال و آینده با آن روبرو بوده و می باشد (منیف، ۱۳۸۵: ۲).

پس از گذشت نیم قرن از اشغال فلسطین، رمان عربی توانسته این مصیبت را به تصویر بکشد و داستان پردازی موفق شده اند توجه جهانیان را به وقایع تاریخی و جاری فلسطین جلب کنند و در عرصه داستان در سطح جهانی به شهرتی دست یابند، از جمله این نویسندگان ابراهیم نصر الله است که تلاش کرده در لا به لای آثار خود به مسأله فلسطین پردازد و تلاش کرده موضوع فلسطین را در افکار جهانیان زنده نگه دارد، رمان « حارس المدينة الضائعة » از جمله آثار اوست که در آن بطور ضمنی و تلویحی به مسأله فلسطینیان و آوارگان این سرزمین و درد و رنج آنان پرداخته است و با استفاده از سبک رئالیسم جادویی تلاش کرده مضامین مورد نظر خود را به خواننده القا کند.

بررسی عناصر داستانی در آثار ابراهیم نصر الله بطور مستقل انجام نگرفته و این پژوهش بر آن است که به بررسی و تحلیل عناصر داستانی در رمان « حارس المدينة الضائعة » پردازد و در این راستا عناصر داستانی از جمله شخصیت، پیرنگ، صحنه، زاویه دید، گفتگو، سبک و درونمایه بررسی شده است.

فصلهای این پژوهش به شرح زیر می باشد:

فصل اول: کلیات تحقیق که دربرگیرنده مقدمه، تعریف مسأله، سوالات تحقیق، اهداف تحقیق، روش انجام و پیشینه تحقیق می باشد.

فصل دوم: چارچوب نظری پژوهش می باشد که شامل تعریف رمان و انواع آن و بیان ماهیت عناصر داستانی می باشد.

فصل سوم: به بررسی زندگینامه ابراهیم نصر الله و آثار و شیوه نویسندگی اش می پردازد.

فصل چهارم: مشتمل بر بررسی عناصر داستانی در رمان « حارس المدينة الضائعة » می باشد که تمام عناصر داستانی به تفکیک در اثر مورد نظر بررسی شده است.

فصل پنجم: شامل نتیجه گیری، خلاصه عربی و چکیده انگلیسی پژوهش و نیز مراجع مورد استفاده در تحقیق را شامل می شود.

۱-۲- تعریف مسأله

ابراهیم نصرالله از شاعران و رمان نویسان نوگرای معاصر عرب است که در زمینه نوگرایی جوایز متعدد ادبی را، از جمله سلطان العویس که به نوبل عرب مشهور است، به خود اختصاص داده است. یکی از آثار ارزشمند وی که در مدت کوتاهی در ادبیات عرب و جهان شهرت خاصی یافته، مجموعه رمان « الملهاة الفلستینیة: کمدی فلسطینی » است. (آریا دوست، ۱۳۹۰: ۵). از این نویسنده آثار دیگری در زمینه شعر و ادبیات و رمان منتشر شده است، از جمله این آثار رمان " حارس المدينة الضائعة " است که به بیان سرگشتگی و بی هویتی انسان معاصر و دردها، رنجها و مشقت های آن در راه یافتن خویش و جامعه شهری که در آن زندگی می کند می پردازد.

از آنجایی که عناصر داستان، تنها به عنوان عوامل کم اهمیت و سطحی بکار نمی روند، ابراهیم نصرالله در رمان مذکور برای بیان اهداف خود از این عناصر بهره گرفته است. در این پژوهش ما قصد داریم که

این رمان را از لحاظ عناصر داستانی همچون: پیرنگ، شخصیت و شخصیت پردازی، زاویه دید، صحنه و صحنه پردازی، گفتگو در داستان و سبک و شیوه نگارش مورد بررسی قرار دهیم. بررسی و کشف شگردهای داستان نویسی و کیفیت کاربرد عناصر سازنده داستان لزوم پرداختن به چنین پژوهشی را سبب می‌شود و رمان مذکور با توجه به جدید بودن سبک آن ما را به تحلیل پیرامون عناصر و اجزا آن وا می‌دارد.

۱-۳- سؤالات تحقیق

۱. شیوه ارائه و تبیین عناصر داستانی در این رمان چگونه است؟
۲. چه مقدار بکارگیری عناصر داستان در پرورش بعد هنری و گسترش روند داستان تأثیر داشته است؟
۳. عناصر شکل دهنده در این رمان بر اساس چه دیدگاه و گرایش ادبی توصیف شده اند؟

۱-۴- اهداف تحقیق

هدف کلی: بررسی و تحلیل عناصر داستانی در رمان (حارس المدينة الضائعة: نگهبان شهر گمشده) ابراهیم نصرالله.
اهداف جزئی:

۱. بررسی شیوه بهره‌گیری نویسنده از شخصیت‌ها و عناصر داستانی و مضامین ادبی در رمان مذکور.
۲. بیان شخصیت‌های رمان مذکور و ارتباط این شخصیت‌ها با یکدیگر و هدف نویسنده از خلق شخصیت‌های داستان.
۳. تبیین روش نویسنده در استفاده از عناصر داستان و چگونگی پرداختن به این عناصر در رمان مذکور.

۱-۵- روش انجام تحقیق

روش تحقیق در این پایان‌نامه تحلیل ساختار شناسانه متن است و شیوه گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای با ابزار فیش برداری می‌باشد. جامعه آماری نیز رمان «حارس المدينة الضائعة» می‌باشد.

۱-۶- پیشینه تحقیق

با توجه به حجم گسترده آثار ابراهیم نصرالله در زمینه رمان و شعر، پایان‌نامه‌ها و رساله‌هایی در سطح دکتری و کارشناسی ارشد در زمینه آثار وی نوشته شده است که بیشتر این تحقیقات در کشورهای اروپایی و بعضی نیز در لبنان و مصر انجام شده است، اما حجم آثار منتشر شده به صورت کتاب که به بررسی خاص آثار ابراهیم نصرالله پردازد اندک می‌باشد و کتابهای دیگری نیز که در باب رمان نویسی معاصر و یا رمان معاصر فلسطین نوشته شده‌اند، جز در مواردی جزئی در حد چند صفحه به تحلیل آثار ابراهیم نصرالله پرداخته‌اند.

سوسن البیاتی و محمد صابر عبید در کتاب «الکون الروایى قراءة في الملحمة الروائية الملهاة الفلسطينية» (۲۰۰۷) به بررسی مجموعه رمان «کمدی فلسطینی» در سه فصل پرداخته‌اند که در فصل اول و سوم به وجه تسمیه و چگونگی پدید آمدن این رمان‌ها و تحلیل ساختاری و عناصر داستان می‌پردازند، اما در فصل دوم با عنوان کلی «جماليات التعبير الروایى» به تحلیل و بررسی بینامتنیت از لحاظ ادبی، تاریخی و مذهبی و تکنیک‌های سینمایی بکار گرفته شده در این رمان‌ها پرداخته‌اند.

«افق التحولات فى الرواية العربية» (۲۰۰۳) این کتاب مجموعه مقالاتی است که در زمینه نوگرایی رمان و ساختار رمان معاصر جمع آوری شده است که خود ابراهیم نصر الله نیز بر آن مقدمه‌ای نوشته است، و در مقاله اول آن با عنوان «فى الرواية الفلسطينية لماذا نبش الذاكرة الفلسطينية الآن؟» از احمد ابو مطر در چند صفحه به صورت مختصر به تحلیل دو رمان «طیور الحذر و طفل الممحاة» و شخصیت‌های آن پرداخته شده است.

مرشد احمد نیز در کتاب «البنية و الدلالة فى روايات ابراهيم نصرالله» (۲۰۰۵) به بررسی کلی رمان‌های ابراهیم نصرالله می‌پردازد و از مجموعه رمان «کمدی فلسطینی» دو رمان «طیور الحذر و طفل الممحاة» را انتخاب نموده است، و در سه فصل اصلی کتاب با عناوین «بنية الشخصية، بنية الزمان و بنية المكان» این سه عنصر اصلی در رمان‌های ابراهیم نصرالله را بررسی می‌کند، و در پایان نیز فصلی با عنوان «الدلالة» نیز می‌آورد که به تحلیل مختصر علم دلالت در این رمان‌ها و رمان‌های دیگر ابراهیم نصرالله از جمله رمان «عو» می‌پردازد.

مقالاتی نیز در مورد آثار ابراهیم نصرالله در کشور های عربی به چاپ رسیده است که هیچ کدام از این مقالات به طور خاص به بررسی عناصر داستان در رمان‌های او پرداخته‌اند.

در ایران نیز آقای جواد اصغری در سال ۱۳۸۹ مقاله‌ای با عنوان «شیوه‌های روایی در آثار ابراهیم نصرالله» در مجله انجمن ادبیات عرب به چاپ رسانده است که در آن به بررسی آثار ابراهیم نصرالله از لحاظ روایتگری می‌پردازد و تا حدی نیز به بررسی تأثیر پذیری نصرالله از دیگر ادبا می‌پردازد. اما پایان نامه‌هایی نیز در زمینه آثار ابراهیم نصرالله نوشته شده است:

پایان نامه کارشناسی ارشد در زمینه رمان «عو» نوشته «کلوتیلد جوئیر» از دانشگاه آنکلو پاریس، ۱۹۹۸. که اولین اثر پژوهشی در زمینه آثار ابراهیم نصرالله است.

پایان نامه کارشناسی ارشد در زمینه رمان «طیور الحذر» نوشته «چینزیا بانادیس» دانشگاه ناپولی ایتالیا ۲۰۰۳.

پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «ساختارهای زیبا شناسی در شعر ابراهیم نصرالله» از «صالح حسن رجب» در مرکز مطالعات و تحقیقات عربی بخش مطالعات زبان و ادبیات قاهره در سال ۲۰۰۵.

و در ایران نیز تنها یک پایان نامه در زمینه آثار ابراهیم نصرالله با عنوان «نوگرایی در آثار ابراهیم نصرالله» توسط «خانم زهره غیائی» در دانشگاه تربیت مدرس تهران در سال ۱۳۸۷ نوشته شده است. خانم

غیائی نیز در این پایان نامه به بررسی نوگرایی ابراهیم نصرالله در دو زمینه رمان و شعر پرداخته است و می‌توان گفت ایشان فرضیه نوگرایی ابراهیم نصرالله را در تمامی آثار شعری و نثری ایشان اثبات نموده است.

پایان نامه کارشناسی ارشد «کارکرد میراث در رمان طیور الحذر ابراهیم نصرالله» توسط حسن آریا دوست و با راهنمایی دکتر حسن سرباز در دانشگاه کردستان در سال ۱۳۹۰ نوشته شده است. با توجه به مقالات و کتاب‌های موجود در زمینه آثار ابراهیم نصرالله، تاکنون پژوهش مستقلی در باب عناصر داستان در رمان‌های او انجام نگرفته است و تاکنون رساله، کتاب و مقاله‌ای که به صورت اختصاصی به این موضوع پرداخته باشد، یافت نشده است. لذا موضوع پیشنهاد شده با توجه به پیشینه تحقیق موضوعی جدید می‌باشد.

فصل دوم:

تعاریف

۱-۲- تعریف رمان

ناقدان ادبی تعریف متفاوتی را از رمان ارائه کرده اند، زیرا ویژگی ها و عناصر تشکیل دهنده آن موجب شده که تعریف کاملاً واحد و یکسانی از آن وجود نداشته باشد. رمان براساس جنبه های مختلف به اقسام متعددی تقسیم می شود، لذا ارائه تعریفی که جامع و مانع همه آنها باشد دشوار است.

جمال میرصادقی براساس فرهنگ وبستر رمان را این چنین تعریف می کند: روایت داستان منشور خلاقه ای است با طول قابل توجه و پیچیدگی خاص که با تجربه انسانی همراه با تخیل سروکار داشته باشد و از طریق توالی حوادث بیان شود و در آن گروهی از شخصیت ها در صحنه مشخص شرکت داشته باشند (میرصادقی، ۱۳۸۵: ۲۴).

از رمان به عنوان معروفترین شکل تبلور یافته ادبی این روزگار و آخرین شکل از زنجیره شکل‌های داستانی که با حماسه آغاز شده است، یاد می شود (همان: ۲۳).

رمان چون آینه ای است در خور عصر جدید که جهان بینی آن را باز می تاباند و علت این بعد آن است که وجودش را مدیون توجه به انسان و عواطف و رفتار اوست (ایرانی، ۱۳۸۰: ۱۳۶-۱۳۸).

در حقیقت رمان به موضوع یا موضوعات کامل یک زندگی کامل انسانی با اهتمام به زندگی شخصیتها در مراحل مختلف می پردازد، بدون اینکه ملزم به رعایت طول مدت زمان باشد، بنابراین میتوان گفت: رمان قطعه ای نامحدود است و می تواند جوانب مختلف را در برگیرد و به جهت طولانی بودن و عدم التزام به زمان محدود می تواند به گونه ای کامل و جامع، هر نوع وصفی یا تحلیل را از عناصر تشکیل دهنده خود ارائه دهد و یا به شیوه های مختلف و متعدد به آنها پردازد، لذا بهتر و واضح تر می تواند منظور خود را بیان کرده و به هدف مورد نظر دست یابد.

رمان در اصطلاح داستان نویس یک معنای عام دارد و یک معنای خاص، در معنای خاص شامل قصه و داستان کوتاه و رمان می شود و در معنای عام به هر اثر منثوری گفته می شود که بیش از آن که از لحاظ تاریخی حقیقت داشته باشد، آفریده و ابداع نیروی تخیل و هنر نویسنده باشد (ایرانی، ۱۳۶۴: ۲۸).

رضا سیدحسینی در کتاب مکتب های ادبی می نویسد: وقتی که داستان به جای شعر به صورت نثر بیان شود، نوع دیگری از آثار ادبی را تشکیل می دهد که آن را رمان می نامند، در رمان همان قواعد تنظیم حماسه به کار برده می شود، با این تفاوت که در حماسه جای مهم را جنگ اشغال کرده است ولی در رمان این مقام به عشق به اختصاص داده شده است. در رمان اهمیت بیشتری به حقیقت نهایی اثر داده می شود ضمناً رمان باید دارای نتیجه مقید اخلاقی باشد (سید حسینی، ۱۳۸۵، ۱: ۱۱۰).

عبدالمکرم تراض درباره تعریف رمان می نویسد: واژه فرانسوی (Romance) بیش از آنکه مفهوم آن در قرن شانزدهم تغییر پیدا کند و به معنی اثر تخیلی نثری نسبتاً طولانی که به ترسیم شخصیتها و تحلیل ویژگی های درونی و خواسته های این شخصیتها و کنجکاوای در مورد سرنوشت و توصیف ماجراجویی های آنها به پردازد، به کار برود، بر آثار تخیلی داستانی و شعری اطلاق می شود (مراض، ۱۹۹۸: ۲۷).

جمال میرصادقی نیز تعاریف متفاوتی راجع به رمان از کتابهای مختلف بیان کرده است: او به نقل از ویلیام هزلیت (۱۸۳۰-۱۸۷۸)، منتقد و مقاله نویس انگلیس رمان را این چنین تعریف می کند: رمان، داستانی است که براساس تقلیدی نزدیک به واقعیت از آدمی و عادات و حالات بشری نوشته شده باشد و به نحوی از انحاء شالوده جامعه را در خود تصویر و منعکس کند (میرصادقی، ۱۳۸۵: ۴۰۹).

میرصادقی در این باره می نویسد: این تعریف بیشتر بر رمان های واقع گرا، مثل چشمه های اثر بزرگ علوی (۱۳۸۳-۱۳۷۵) و سووشون اثر سیمین دانشور (۱۳۰۰-۱۳۹۰) قابل تطبیق است، زیرا عناصر تشکیل دهنده آنها از وقایع شبیه به زندگی واقعی گرفته شده و محیط اجتماعی شخصیت های داستان نیز در آنها تصویر شده است، اما بر رمان های تمثیلی و نمادین و سورئالیسم مثل شازده کوچولو اثر آگروپری (۱۹۰۰-۱۹۴۴) نویسنده فرانسوی و بوف کور صادق هدایت قابل تطبیق نیست، چرا که اینها براساس تقلیدی نزدیک به واقعیت از آدمی و عادات و حالات بشری نوشته شده اند و تصویری از جامعه واقعی به دست نمی دهند، بلکه شخصیت های رمان مخلوق ذهن نویسنده است و وقایع و فضا و رنگ حاکم بر محیط داستان جنبه تمثیلی و نمادگرایانه و سورئالیستی دارد (همان: ۴۰۵).

در فرهنگ اصطلاحات ادبی هاری شارمان تعریفی از رمان ارائه شده که دقیق تر و جامع تر از تعاریف دیگر می باشد، چون در این تعریف به جنبه های مختلف رمان متوجه شده است. در این کتاب رمان چنین تعریف شده است: «روایت منثور داستانی طولانی که شخصیتها و حضورشان را در سازمان بندی مرتبی از وقایع و صحنه ها تصویر می کند، اثری داستانی کمتر از ۳۰ تا ۴۰ هزار کلمه داشته باشد، غالباً به عنوان قصه، داستان کوتاه، داستان بلند یا ناولت محسوب می شود اما رمان حداکثری برای طول و اندازه واقعی خود ندارد. هر رمان شرح و نقلی است از زندگی، هر رمان متضمن کشمکش، شخصیتها، عمل، صحنه، پیرنگ و درونمایه است» (همان: ۴۱۳).

در این تعریف جدای از بیان خصوصیات رمان به تفاوت آن با دیگر انواع داستان مانند داستان کوتاه اشاره شده است. ناقدان ادب در تعیین دقیق قالب رمان و داستان کوتاه اختلاف نظر دارند و از بدو پیدایش تاکنون تفاوت‌هایی میان آنها قائل شده‌اند.

آقای میر صادقی براساس فرهنگ وبستر داستان کوتاه را این چنین تعریف می‌کند: «روایت به نسبت کوتاه و خلاقه‌ای که نوعاً سر و کارش با گروهی از شخصیت هاست که در عمل منفردی شرکت دارند و غالباً با مدد گرفتن از وحدت تاثیر بیشتر بر آفرینش حال و هوا تمرکز می‌یابد تا داستان گویی». اما اگر بخواهیم به طور کلی درباره ماهیت داستان کوتاه صحبت کنیم باید دو ویژگی عمده آن را مورد توجه قرار دهیم: اول اینکه در داستان کوتاه حتماً باید حادثه‌ای برای کسی یا چیزی اتفاق بیفتد و موجب تحول شود، دیگر اینکه داستان کوتاه موفق در ترکیب اجزا و عناصرش به استثنای اشعار غنایی، هماهنگ و یکپارچه تر از دیگر انواع ادبی است. ویژگی نخست داستان کوتاه را از طرح جدا می‌کند و خصوصیت دوم داستان کوتاه را از قصه رمان متمایز می‌کند (میر صادقی، ۱۳۸۵: ۹).

عبدالرحیم کردی بنا به گفته فورستر تفاوت میان رمان و داستان کوتاه را در تعداد واژگان به کار رفته می‌داند به طوری که اگر تعداد واژگان بیش از پنجاه هزار کلمه باشد رمان و اگر کمتر از آن باشد داستان کوتاه محسوب می‌شود. آدگار آلن پو معتقد است اگر زمان مطالعه بیشتر از نیم ساعت یا یک ساعت طول بکشد این اثر رمان و اگر کمتر از آن باشد داستان کوتاه است، اما هنری جیمز داستان کوتاه را بین شش تا هشت هزار کلمه تخمین زده است (کردی، ۲۰۰۲: ۱۴۸).

لازم به ذکر است که تعاریف دیگری نیز از رمان وجود دارد که از جنبه ادبی کمتری برخوردارند و شاید بتوان گفت کثرت این تعاریف به دلیل تغییر و تحولاتی است که از بدو پیدایش رمان تاکنون به صورت جزء ضروری آن در آمده است و ظهور انواع گوناگون رمان منجر به ارائه تعریف‌های متفاوتی از آن شده است. زیرا رمان روایت انسان است و زندگی اوست و چون انسان و زندگی او پیوسته در تحول است، رمان نیز باید هماهنگ با تحولش متحول شود و اگر از این تحول عقب بماند عملاً وجودش زاید و شکست خورده است (سید حسینی، ۱۳۸۵، ج ۲: ۱۰۵).

با توجه به تعاریف ذکر شده می‌توان گفت رمان دارای حجمی متناسب با موضوع مشخص و حوادث متعدد و شخصیت‌های برجسته در پیشبرد حوادث می‌باشد و داستان با واقعیت رابطه‌ای تنگاتنگ دارد و نویسنده تخیل خود را در آن دخالت می‌دهد.

۲-۲- انواع رمان

رمان با توجه به خصوصیتی که دارد دارای انواع بسیاری می‌باشد، اما به دلیل اینکه مهد پیدایش رمان اروپا بود. ممکن است برخی از اشکال رمان در ادبیات دیگر ملت‌ها مثل اعراب و ایرانیان وجود نداشته باشد.

منتقدان و ادیبان تقسیم بندی های مختلفی را برای رمان ارائه کرده اند که برای نقد و ارزیابی رمان، شناخت این تقسیم بندی ها ضروری به نظر می رسد، از جمله سیروس شمس‌یا رمان را براساس ساختمان و حماسه های سبکی به چهار نوع رمان، رمان حوادث، شخصیت، نامه ای و اندیشه تقسیم بندی نموده است اما سالم المعوش رمان را بر اساس مذاهب و مکاتب ادبی به انواع رئالیستی، رمانتیک و رمانتیسیم و سمبولیک تقسیم نموده اند، در کتاب ادبیات داستانی اثر جمال میرصادقی بیش از چهل نوع رمان معرفی شده است که در برخی از آنها ممکن است، وجوه و ویژگی های مشترکی وجود داشته باشد اما از نظر به کارگیری عناصر داستانی مثل سنخیت ها و حوادث و حتی فضای ترسیم شده با هم متفاوتند و عناوین مختلفی بر آنها اطلاق شده است که در اینجا به صورت خلاصه تعدادی از این انواع را معرفی می کنیم.

۲-۱-۲-۲-۱- رمان عمل

جمال میرصادقی رمان عمل را این چنین تعریف می کند: رمان عمل داستانی است که از رویدادها و وقایع پی در پی که به عمد شگفت آور و اعجاب انگیزند به وجود آمده است، رمان عمل ساده ترین شکل رمان است و به طور عمد کنجکاو بی قید و بند خواننده را بر می انگیزد. داستانی است که خواننده را با پرسش اینکه بعد چه خواهد شد، به ادامه خواندن وادار می کند. خواننده به شخصیت ها توجه ندارد و فقط به آن چیزهایی توجه اش جلب می شود که می خواهد اتفاق بیفتد (میرصادقی، ۱۳۸۶: ۴۵۲).

رمان عمل باعث خرسندی و شادی خواننده می گردد و گهگاه احساسات خواننده را جریحه دار می کند، پس اغلب باید پایانی خوش داشته باشد. رمان به صورت بافتی غیر قابل گشودن ساخته می شود طوری که بعداً به نحو معجزه آسا از هم باز خواهد شد، رغبت ما در عمل، در پیچیدگی و در گشودگی آن جذب می شود و چون رغبت ما برانگیخته شد از آن لذت خواهیم برد (میور: ۱۳۷۳: ۱۰).

بعضی از رمان های عمل بر آزادی مطلق بی پیرنگی متکی هستند، مثل بسیاری از رمان های حادثه ای، اما بعضی دیگر پایبند پیرنگ هستند، مثل اغلب رمان های پلیس و جنایی، اما تقریباً بیشتر آنها حقیقت ماندنی ندارند و داستان ها به لحاظ طبیعت شان از واقعیت های زندگی روزمره و متعارف دور هستند (میر صادقی، ۱۳۸۶: ۴۵۲).

رمان عمل از جهت شاد کردن و لذت بردن خواننده از خواندن آن، با رمانس که دارای جنبه سرگرم کنندگی است و شخصیت های داستان حوادث خارق العاده ای را خلق می کنند و روی داد های آن هم فراتر از واقعیت است شباهت دارد.

در رمان عمل انسجام و هماهنگی مختلف اجزاء داستان بر خلاف انواع دیگر رمان که با ترتیب و تسلسل منطقی داستان را پیش می برند و هماهنگی لازم را در روند حوادث پدید می آورند، صرفاً در جهت حفظ قهرمان داستان حرکت می کنند و همگی عناصر برای خدمت به او کار گرفته می شوند، از